

УДК 341.1/8
DOI <https://doi.org/10.32837/npuola.v28i29.711>

І. І. Батарчук, М. Ю. Якимчук

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ (КОРДОНУ) В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Постановка проблеми. У ХХІ ст. повітряний транспорт став одним з найпопулярніших, найшвидших та найкомфортніших видів. Значна кількість населення земної кулі користується повітряним перевезенням, але в зв'язку з поширенням пандемії COVID-19 і введенням карантинних обмежень у всьому світі кількість авіаперельотів суттєво зменшилася.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну базу нашого дослідження склали праці Ю.В. Дуброва, В.П. Кононенка, М.М. Микієвича, В.М. Репецького, Л.Д. Тимченка, А.А. Цюсьмак, де були проаналізовані основні проблеми міжнародного повітряного права.

Метою статті є дослідження актуальних проблем правового регулювання повітряного кордону в міжнародному праві.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- 1) уточнити значення поняття «міжнародне повітряне право» в юридичній науці;
- 2) дослідити історичний розвиток міжнародного повітряного права;
- 3) охарактеризувати нормативно-правове регулювання повітряного простору на території України в міжнародному праві;
- 4) виокремити актуальні проблеми правового регулювання повітряного кордону в міжнародному праві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першочергово необхідно провести етимологічний аналіз ключових понять. Згідно із чинним законодавством України міжнародне повітряне право – це галузь міжнародного права, яка регулює відносини між суб'єктами міжнародного права щодо використання повітряного простору з метою здійснення міжнародних повітряних сполучень і забезпечення їх безпеки [1].

На думку В.М. Репецького, міжнародне повітряне право – це галузь міжнародного права, яка охоплює систему норм, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з приводу використання повітряного простору з метою здійснення міжнародних повітряних сполучень і гарантування їх безпеки [2].

Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко визначають міжнародне повітряне право як галузь міжнародного права, що складається з норм і принципів, які

регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права у зв'язку з використанням повітряного простору цивільною авіацією [3].

Аналіз наукових досліджень дав можливість уточнити визначення поняття «міжнародне повітряне право», яке ми будемо розуміти як *галузь міжнародного права, яка регулює відносини між суб'єктами міжнародного права (держави, міжнародні організації, народи, що борються за цивілізацію) з приводу використання їх повітряного простору для здійснення мети (наприклад, перевезення вантажу та пасажирів, здійснення навчань тощо)*.

Зазначимо, що міжнародне повітряне право – це одна з молодих галузей міжнародного права, яка активно почала розвиватися в ХХ ст. Наголосимо, що першим нормативно-правовим актом, який регулював відносини у сфері повітряного простору, була Паризька конвенція про повітряну навігацію 1919 р., в якій був закріплений принцип суверенітету держави на її повітряний простір (над сухопутною і водною територією). Після прийняття Конвенції в 20–30 рр. ХХ ст. на її основі держави почали приймати спеціальні закони, які регламентували правила перетину повітряного простору, відповідальність за їх порушення та визначили його правовий режим [3].

Зауважимо, що історія розвитку міжнародного повітряного права в Україні розпочалася в ХХ ст. У 1930 р. бурхливого розвитку набула цивільна авіація. Саме в цей період відбувалася реструктуризація влади, але це не завадило 27 квітня 1932 року прийняти Повітряний кодекс СРСР (єдиний кодифікований акт – збірник законів з повітряного права). 6 грудня 1961 р. Указом президії Верховної Ради СРСР був затверджений новий Повітряний кодекс, що набув чинності з 1 січня 1962 р. [4].

Зазначимо, що під час правління Катерини II був виданий перший нормативний акт заборонного характеру – «Указ про заборону запускати повітряні кулі» на період з 1 березня до 1 грудня у зв'язку з небезпекою пожеж, що свідчить про те, що питання правового регулювання повітряного простору поставало ще у XVIII ст.

Відповідно до Повітряного кодексу України не регламентувалася законами СРСР така діяльність: діяльність державної авіації; використання авіації для проведення дослідно-конструкторських, експериментальних робіт і випробувань авіаційної техніки; інші види діяльності в повітряному просторі (стрільба, пуски ракет тощо). Це часто призводило до інцидентів як у повітряному просторі, так і під час обслуговування повітряних суден різних відомств на аеродромах [5].

Для доповнення Паризької конвенції 1929 року була прийнята Варшавська конвенція, яка містить норми щодо уніфікації правил, які стосуються міжнародних повітряних перевезень. Зокрема, були встановлені умови міжнародних перевезень (документи, які необхідні для перевезення, відповідальність перевізника) [3].

Зазначимо, що за Варшавською конвенцією був прийнятий не менш важливий нормативно-правовий акт – Римська конвенція 1933 р., яка уніфікувала правила повітряних перевезень, що стосувалися попереджувального арешту повітряного судна. У доповнення до Конвенції в 1938 р. був

прийнятий Брюссельський протокол, що визначав правила надання допомоги повітряним суднам, які потрапили в скрутне становище, та їх рятування або допомоги й рятування за допомогою повітряних суден на морі.

На нашу думку, до важливих міжнародних нормативно-правових актів варто віднести Чиказьку конвенцію про міжнародну цивільну авіацію, яка була прийнята у 1944 р. Цей акт встановлював основні принципи розвитку роботи авіації, міжнародні стандарти польотів та рекомендовану практику. Зокрема, документ встановлював, що здійснення регулярних рейсів в іншу країну неможливе без спеціальних дозволів [6]. Зауважимо, що за Конвенцією 1944 р. держава може дозволяти виконувати внутрішні повітряні перевезення не тільки пасажирів, а також вантажів та пошти. Такі дозволи видаються як українським, так й іноземним авіакомпаніям.

Зазначимо, що на сучасному етапі Чиказька конвенція потребує реформування та удосконалення, адже її норми вже застаріли, їм необхідне реформування та удосконалення.

Питання регламентації повітряного простору над державою також відображені в нормативно-правових актах ООН, зокрема в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1979 р., де містяться рекомендації про укладення міжнародного договору з норми про делімітацію повітряного та космічного простору. У Резолюції рекомендується встановити нижню межу космічного простору (100–110 км над рівнем моря), яка б стала верхньою межею повітряного простору для транспорту.

Зауважимо, що період Другої світової війни вніс свої корективи в розвиток міжнародного повітряного права, але в 1944 році була проведена конференція в Чикаго, на якій було вирішене питання комерційної діяльності у сфері міжнародного повітряного права (двосторонні угоди як метод регулювання комерційної діяльності). До заключного акту конференції були внесені рекомендації про типову форму угоди про надання повітряних ліній. Така форма одержала назву «чиказький тип». На думку Л.Д. Тимченка, В.П. Кононенка, в угоді передбачалося здійснення комерційної діяльності в обсязі п'яти «свобод повітря» [3].

Під час війни цивільна авіація почала активно використовуватися. Доказом цього є вирізка з газети «Правда» від 5 липня 1941 року: «Пілоти цивільної авіації самовіддано несуть свою службу. Десятки польотів на день здійснюють вони на фронт: доставляють вантажі військам, перевозять важкопоранених і кров для переливання. Під час польотів їм часто доводиться витримувати запеклі атаки німецько-фашистських винищувачів».

Доктрини кваліфікованих юристів ХХ століття сприяли розробленню проєктів міжнародних договорів, резолюцій міжнародних організацій, правильному тлумаченню та застосуванню міжнародних правових норм. Значний внесок концепцій у науку міжнародного повітряного права, на думку О.І. Коведи, полягає в тому, що вони вдосконалили методологію, сформували фундаментальні ідеї розвитку міжнародного повітряного права [7].

Аналіз наукової літератури, нормативно-правових актів дав можливість з'ясувати, що розвиток повітряного права на території України активізувався в 1993 р. (з моменту прийняття Повітряного кодексу України). Зазначимо, що після прийняття Кодексу Україна приєдналася до Європейської

конференції цивільної авіації, стала членом Європейської організації з безпеки аеронавігації та кандидатом у члени об'єднаних авіаційних влад тощо – усі ці події призвели до того, що Кодекс застарів і 19.05.2011 р. був прийнятий новий Повітряний кодекс України [6]. Оновлення Кодексу призвело до полегшення сполучення через повітряний простір між Україною та ЄС, США та іншими країнами світу.

Зазначимо, що Україна є членом таких організацій:

- 1) Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО);
- 2) Європейської конференції цивільної авіації (ЄКЦА);
- 3) Європейської організації з безпеки аеронавігації «Євроконтроль».

Беззаперечно, цей перелік є неповним, адже Україна ратифікувала 39 міжнародних договорів у сфері міжнародного повітряного права, підписала понад 60 двосторонніх міжурядових угод про повітряне сполучення.

Студіювання правової літератури дає можливість нам констатувати, що українське законодавство у сфері повітряного права є досить розгалуженим. Зокрема, воно містить такі нормативно-правові акти:

- 1) Конституцію України;
- 2) Кримінальний кодекс України;
- 3) Повітряний кодекс України;
- 4) Кодекс України про адміністративні правопорушення;
- 5) Закон України «Про державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації»;
- 6) Конвенцію про міжнародну цивільну авіацію (Чикаго, 1944 р.);
- 7) Конвенцію про злочини та інші акти, вчинені на борту повітряних суден (Токіо, 1963 р.);
- 8) Конвенцію про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (Гаага, 1970 р.);
- 9) Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, що спрямовані проти безпеки цивільної авіації (Монреаль, 1971 р.) тощо.

У міжнародному повітряному праві джерела варто розділити на дві важливі групи (див. рис. 1).

Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко зазначають, що сфера дії міжнародного повітряного права реалізується як дворівнева система:

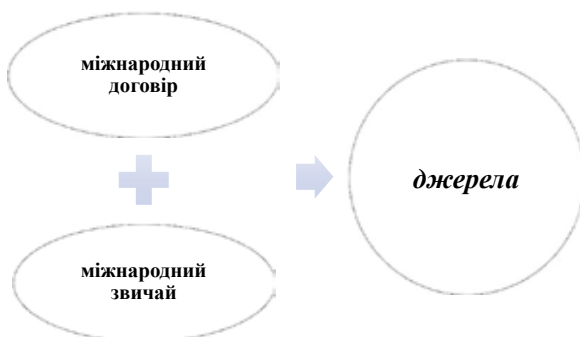

Рис. 1. Джерела Міжнародного повітряного права

1) правове регулювання міжнародних польотів у повітряному просторі певних держав;

2) правове регулювання польотів у міжнародному повітряному просторі [3].

Аналіз нормативно-правових актів, наукових праць в галузі міжнародного повітряного права дав можливість нам виокремити такі проблеми правового регулювання повітряного простору:

1) невизнання деякими країнами існування повітряних кордонів іншої держави, зокрема й незаконні вторгнення в повітряний простір (наприклад, Російської Федерації в Україну, США в Сирію);

2) недостатня міра відповідальності за порушення міжнародного повітряного законодавства (нечітка міра покарання у зв'язку з тим, що важко притягнути суб'єкта до відповідальності);

3) застарілість законодавства (наприклад, Чиказька конвенція).

Висновки. Міжнародне повітряне право – це відносно молода галузь права, яка регламентує правовідносини у сфері повітряного простору держави. Державне регулювання діяльності в галузі міжнародного повітряного права набуває стрімкого розвитку. Метою такого регулювання є вдосконалення та приведення норм до сучасних стандартів. Попри те, що ця галузь права є розвинутою, існує певний перелік проблем, які необхідно вирішити для ефективного функціонування міжнародного повітряного права в майбутньому.

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання усіх аспектів обраної проблеми. Перспектива подальшого наукового вивчення може бути спрямована на дослідження проблем реалізації міжнародного повітряного права у сфері цивільної авіації.

Література

1. Довідкова інформація від 16.05.2007 р. Ліга закон : вебсайт. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TS001334.html
2. Репецький В.М. Міжнародне публічне право : підручник. Київ : Знання, 2007. 467 с.
3. Тимченко Л.Д., Кононенко В.П. Міжнародне право : підручник. Київ, 2012. 631 с.
4. Даценко Т.В. Історія розвитку повітряного права за радянських часів. XIV Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів, м. Київ, 2–3 квітня 2014 р. / Національний авіаційний університет. Київ : НАУ, 2014. 19 с.
5. Повітряний кодекс України : Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#n442>
6. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 року : Міжнародний документ від 7 грудня 1944 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text
7. Цюсмак А.А., Дуброва Ю.В. Правове регулювання повітряного кордону України. *Молодіжний науковий юридичний форум* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції до Дня науки / Національний авіаційний університет. Київ, 2019. С. 271–273.

Анотація

Батарчук І. І., Якимчук М. Ю. Актуальні проблеми правового регулювання повітряного простору (кордону) в міжнародному публічному праві. – Стаття.

Питання регулювання повітряного простору (кордону) в міжнародному публічному праві пов'язане з певним переліком проблем, що заважають повноцінному розвитку галузі. За наявності величезної кількості наукових праць, присвячених дослідженню різних аспектів міжнародного повітряного публічного права, серед науковців досі не досягнуто єдності у визначенні дефініції галузі, що призводить до певної дисгармонії та відсутності точності.

Метою статті є дослідження актуальних проблем правового регулювання повітряного кордону в міжнародному публічному праві як одного зі складників міжнародного повітряного права – відносно нової галузі міжнародного публічного права. Відповідно до мети ми сформуваємо завдання, які протягом роботи були виконані, що свідчить про проведення ефективного дослідження.

У ході дослідження було встановлено, що нормативно-правова база у сфері регулювання повітряного кордону в міжнародному публічному праві не є достатньо повною, щоб встановити потрібну міру відповідальності за порушення його норм. Це породжує низку проблем, які необхідно вирішити задля ефективного функціонування галузі в майбутньому та відсутності дисбалансу в її інститутах. Міжнародне повітряне право тісно пов'язане також з іншими галузями (наприклад, міжнародним гуманітарним правом, міжнародним морським правом тощо).

Як яскраві приклади джерел міжнародного повітряного права в роботі були використані Чиказька конвенція, Варшавська конвенція, Брюссельський протокол, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, внутрішні нормативно-правові акти України (наприклад, Повітряний кодекс України), а також доктрини кваліфікованих юристів ХХ ст.

Однією із основних проблем цієї галузі міжнародного публічного права є невизнання іншими країнами повітряних кордонів, що призводить до конфліктів.

Ключові слова: повітряне право, міжнародне публічне право, міжнародний договір, повітряний простір, міжнародні польоти.

S u m m a r y

***Batarchuk I. I., Yakymchuk M. Y. Current problems of legal regulation of airspace (border) in international public law.* – Article.**

The issue of airspace (border) regulation in public international law is related to a number of issues that hinder the full development of the industry. With a large body of research on various aspects of public international air law, there is still no consensus among scholars on the definition of the field, leading to some disharmony and inaccuracy.

The aim of the article is to study the current problems of legal regulation of the air border in public international law, as one of the components of international air law – a relatively new branch of public international law. In accordance with the goal, we formed the tasks that were performed during the work, which led to an effective study.

The study found that the regulatory framework for the regulation of legal relations in international air law is not complete enough to establish the necessary degree of responsibility for violating its rules, this factor raises a number of problems that need to be addressed for effective functioning in the future and lack of imbalance in its institutions. International air law is also closely linked to other areas (such as international humanitarian law, international maritime law and others).

The Chicago Convention, the Warsaw Convention, the Brussels Protocol, the UN General Assembly Resolution, domestic legal acts of Ukraine (for example, the Air Code of Ukraine), and the doctrine of qualified lawyers of the 20th century were used as vivid examples of sources of international air law.

One of the main problems in this area of public international law is the non-recognition of air borders by other countries, which leads to conflicts.

Key words: air law, international public law, international agreement, airspace, international flights.